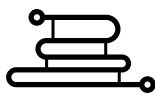

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM press

Biblioteka

NASLIJEĐE

Marco Aime

Misliti drukčije

Antropologija u deset riječi

Naslov izvornika

Pensare altrimenti. Antropologia in 10 parole

© add editore, Torino, 2020

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-369-011-7

MARCO AIME

Misliti drukčije

Antropologija u deset riječi

S talijanskoga prevela

Hana Klak Ustolin

Zagreb, 2022.

Kratka lutanja antropologijom	7
1. Biti (ljudi)	13
2. Suživot	23
3. Komunikacija	33
4. Gdje i kada?	45
5. Rast	57
6. Odraz nas samih	65
7. Predstavljanje	75
8. Razmjena, darivanje	85
9. Vjerovanje	97
10. Hrana	109
Za one koji žele znati više	119
O autoru	125

Kratka lutanja antropologijom

Čemu ova kratka lutanja? Zato što, htjeli mi to ili ne, svjedočimo sve bržem preslagivanju svijeta oko nas, u kojem svakodnevno susrećemo ljude koji dolaze iz mjesta o kojima znamo vrlo malo i koji nas prisiljavaju da se suočimo s različitim poimanjima svijeta. Predugo smo bili naviknuti više na odlazak ljudi nego na njihovo prihvaćanje, kao i na razmišljanje o sebi samima kao o monokulturnima, bijelcima, katolicima, pa nas je zateklo nespremne kada je „ono drugo“ prodrlo u naše domove, između ostalog, i zbog naše kolonijalne prošlosti – uostalom, uvelike potisnute – koja nam nije pribavila elemente za usporedbu. U prihvaćanju svakodnevnog i neprestanog priljeva „izmještenih“ kulturnih elemenata pogled iz drugog kuta može nam pomoći da lakše tumačimo scenarije s kojima se susrećemo.

Nisam toliko naivan da mislim kako antropološki pristup može riješiti probleme koji obilježavaju naše doba, ali promjena uobičajene točke gledišta, usvajanje drukčije perspektive, može nam pomoći da bolje shvatimo ono što se događa u našim gradovima, na našim ulicama, u našim životima.

Pokušati razmišljati kao drugi, tko god oni bili, ne znači nužno podložiti se drukčijim običajima, čega se mnogi plaše, nego ih shvatiti i upoznati da bismo potražili dodirne točke i sličnosti, umjesto isticati razlike koje to često nisu. Zato je potrebno lutati: „vrludati čas ovamo čas onamo bez određenog cilja, skrenuti s puta, izgubiti se, prekoračiti granice“, prema definiciji *Rječnika talijanskog jezika za treće tisućljeće*.

I evo malenog putovanja u svijet antropologije, nikako priručnika, ali prvog koraka prema približavanju različitosti, bez previše predrasuda i sa sviješću da je naš način života jedan od mnogih mogućih, niti bolji niti lošiji od drugih. A tko su „drugi“? Zbog užurbanog načina života i pogleda prikovanih na ekrane mobitelâ, rijetko razmišljamo o tome tko smo mi i tko su oni koje nazivamo „drugima“. U vremenu u kojem se različitost prečesto stigmatizira, demonizira i napada, zdravo je nastojati se udaljiti od neprestane medijske bujice koja nas obavija i pokušava koristiti različite kriterije za nas i za druge, kao i pokušati naći se, barem nakratko, u njihovoj koži te same sebe promotriti „izdaleka“.

Često se kaže da je kulturna antropologija nedisciplinirana disciplina i to je djelomično točno. Drukčije ne bi moglo biti jer, naposljetku, radi s ljudima, a ne o ljudima, ne svodi ih na predmete proučavanja, nego ih uključuje, ne dijeli svijet na poznavanje različitih čestica i, povrh svega, temelji se na dijalogu, na uvažavanju onoga tko je pred nama. Antropolog govori o gradovima i selima, o kolonizatorima i koloniziranima, o bogatima i

siromašnima, o domorocima i doseljenicima, o muškarcima i ženama, ali najviše od svega govori o „onome što ih ujedinjuje i razlikuje, o svemu onome što ih povezuje i o učincima koje izazivaju te vrste odnosa“, kaže Marc Augé.

A kako se ljudski odnosi mogu „disciplinirati“?

Dovoljno je ponovno pročitati napola beznadne, a napola vesele riječi Edwarda E. Evans-Pritcharda, jednog od velikana antropologije, da bismo shvatili koliko je teško uspostaviti preciznu metodu:

Kada sam bio mlad, ozbiljan student u Londonu, pokušao sam, prije putovanja u središnju Afriku, dobiti kakav praktičan savjet od iskusnih istraživača. Najprije sam potražio Westermarckov savjet. Sve što sam od njega dobio bilo je da ne treba „razgovarati s izvorom duže od dvadeset minuta jer ako ti nije već dosadio, ti njemu jesi“. Sjajan savjet, ali donekle neprimjeren. Zatim sam potražio pomoć Haddona, jednog od najvećih stručnjaka za terensko istraživanje. Rekao mi je da je, zapravo, sve vrlo jednostavno; dovoljno je ponašati se kao kavalir. I to je bio sjajan savjet. Seligman, moj učitelj, rekao mi je da popijem deset tableta kinina svake večeri i da se držim podalje od žena. Slavni egiptolog, *sir* Flinders Petrie, rekao mi je da se ne brinem ako popijem prljavu vodu jer ću ubrzo steći imunitet. Malinowski je posljednji kojeg sam pitao: rekao mi je da se ne ponašam kao idiot.

Antropolog, koji je ponekad prikazan kao neka vrsta Indiane Jonesa, a mnogo češće zamijenjen s arheologom,

povjesničarom, mjeračem lubanja, pokušava analizirati i tumačiti razlike. Zato mora „ići dužim putem“ (izraz je skovao Clyde Kluckhohn) da bi se vratio kući, prolazeći pritom pored mjesta i ljudi različitih od njega. Da bi to učinio, mora se malo odmaknuti i promotriti stvarnost onim „pogledom izdaleka“ iz teorije Lévi-Straussa, koji će nam dopustiti da shvatimo kako različitost ne može biti manje vrijedna.

Nije slučajno upravo Lévi-Strauss pronašao pokoju analogiju između antropologije i astronomije s obzirom na to da obje proučavaju udaljene svjetove:

Astronomija ne iziskuje samo da nebeska tijela budu udaljena, nego da ni vrijeme ondje ne prolazi istim tempom, inače bi Zemlja prestala postojati puno prije nego što bi se astronomija rodila.

Tako udaljenost u isto vrijeme dobiva prostorno, vremensko i moralno značenje, pa ako s jedne strane osiromašuje percepciju antropologa, s druge ga strane prisiljava da iskoristi ono što se nudi, potičući ga da vidi samo bitna svojstva fenomena koje proučava.

Antropologiju, kao graničnu disciplinu, i antropologe često je teško definirati, ali čini se da na kraju sve definicije dovode do zajedničkoga semantičkoga područja sačinjenog od „ostataka“ i „neobičnosti“ koje promiču „kramari“ i „ulični prodavači“, najčešći stanovnici „periferije“ koja je uvijek u pokretu, kako kaže grčki korijen glagola *peri-ferein*.

„Antropologija je znanost o ostacima“, smatra Clyde Kluckhohn, američki antropolog, autor slavne knjige *Odraz čovjeka*.

„Antropologija zahtijeva otvoreni um da bismo mogli gledati i slušati, zadivljeno bilježiti i čuditi se onome što nikada ne bismo mogli pogoditi“, smatra Margaret Mead, jedna od najvažnijih ličnosti u antropologiji, koja je proučavala narode Samoe.

„Antropolozi su preprodavači povijesti“, tvrdi Claude Lévi-Strauss, francuski antropolog, filozof i etnolog, čija je misao prožela velik dio društvenih, ali i drugih znanosti.

„Antropolozi su putnici koji odlaze u periferije čovječanstva“, kaže Marshall Sahlins, otac semantičke antropologije, koji je dugo istraživao pacifičko područje.

„Antropolozi su ulični prodavači anomalija, dileri neobičnosti, trgovci čuđenjem“, definira ih Clifford Geertz, „otac“ interpretativne antropologije.

Riječ „antropologija“ poliedar je s mnogo lica, a svako od njih definira jedan pridjev (fizička, društvena, kulturna, kognitivna, ekonomska...), ona je rijeka koja se račva u mnogo rukavaca, prolazeći pritom različitim vidovima života ljudskih bića, da bi na kraju naslikala veliku i složenu sliku koja pokušava dokučiti što doista jesmo, pa čak i ono što nismo.

„Pravi doprinos antropologije nije u njezinim tekstovima, nego u sposobnosti da promijeni živote“, tvrdi Tim Ingold, britanski antropolog koji nas podsjeća na to koliko je važno „ozbiljno shvaćati“ druge. Zbog toga sam na kraju svakoga kratkog lutanja umetnuo etnografski

slučaj koji je povezan s obrađenom temom (naznačivši tekst na kojem se temelji) da bismo razmislili o kulturnoj raznolikosti i otkrili da iz onih udaljenih kutova svijeta, onih koje pogrešno smatramo ropotarnicama povijesti, mogu doći važne pouke.

kristalno, priziva svjetlost, prozirnost... Dobro znamo što je donijela: šest milijuna ljudi ubijenih u njezino ime.

Dakle, čini se neizbježnim razmišljati u pojmovima „mi“ i „drugi“, ali postoje različiti načini da se to učini. „*Ex Africa semper aliquid novi*“, govorio je Plinije Stariji i doista, dobar primjer kako koristiti drugost dolazi nam upravo iz Afrike: u mnogim regijama tog kontinenta, između nekih etničkih skupina, kao i među nekim obiteljskim klanovima, vlada ponašanje definirano kao „šaljivi odnos“.

Na primjer, ako se sretnu pripadnici dviju senegalskih etničkih skupina Wolof i Tukuler, prvo se moraju međusobno uvrijediti koristeći upravo uvriježene stereotipe jednih o drugima. Nakon toga će se zagrliti i biti zajedno. Radi se o vrlo intenzivnom i istančanom sustavu kojim se ne poriče razlika, štoviše, ona se naglašava, izražavajući ono što jedan misli o drugome, ali u isto vrijeme igra se njome na razini šale, oslobađajući situaciju svake napetosti. Na ovaj način postoji suživot s razlikama.

Da je među narodima Tutsi i Hutu bilo šaljivog odnosa...

Koliko je kilt škotski?

Ako na ulici vidimo muškarca odjevenog u kariranu vunenenu suknju, nema sumnje: riječ je o Škotu ili o nekome tko se želi prikazati kao Škot. Suknja, koja se naziva kilt, i tkanina (koja se zove tartan) postali su neka vrsta obilježja

identiteta toga naroda koji stoljećima zahtijeva autonomiju od Londona, i to toliko da se čak i Sean Connery, javno lice škotske devolucije – iako je godinama glumio tajnog agenta u službi Njezina Veličanstva – na službenim događanjima ne propušta pojaviti odjeven u omiljeni kilt. Kilt je obilježje koje upućuje na drevnu tradiciju i čini Škote jedinstvenima, a povrh svega – što je vrlo važno – različitima od Engleza.

Zapravo su škotski pisci i intelektualci najzaslužniji za rekonstrukciju povijesti koja je opravdala zahtjeve njihove zemlje za autonomijom.

Prema takvim rekonstrukcijama, drevni su gorštaci oduvijek nosili kiltove na kvadratiće.

Zapravo je tartan poznat u Škotskoj od šesnaestog stoljeća, ali nije to bila mjesna tkanina, naime potekla je iz Flandrije. Suknja je pak bila nepoznata do osamnaestog stoljeća, kada je uvezena iz Irske i kada se proširila zahvaljujući niskoj cijeni materijala. Radilo se o jednostavnom pokrivaču omotanom oko bokova sve dok u drugoj polovici osamnaestog stoljeća engleski, kvekerski industrijalac Rawlinson nije promijenio kilt koji su nosili njegovi škotski šumari, uvevši preklope, učinivši ga praktičnijim i lakšim.

„Škotski“ je kilt, dakle, nastao u modernom razdoblju, a još je k tome bio ideja jednog Engleza!

Novi je kilt usvojila i škotska pukovnija britanske vojske i tako je rođena ideja da se postrojbe razlikuju po bojama. Ta je razlika vrlo brzo uvedena i među civile u razdoblju u kojem je romantičarski pokret ohrabrivao kult klana i nije bilo teško primijeniti podjelu na klanove.

Uostalom, u svom usponu do „tradicionalnog“ škotskog komada odjeće, kilt je naišao i na otpor: bila je to odjeća gorštaka koje su Škoti iz nizina smatrali grubijanima i divljacima te nijedan građanin ne bi nosio takav komad odjeće.

Kralj Đuro IV. 1822. godine posjetio je Edinburgh. Slavni pisac i zagriženi borac za neovisnost *sir* Walter Scott imenovan je za voditelja svečanosti. On je birao tkanine koje će gorštaci nositi u povorci, podijelivši ih prema klanovima i odabravši ih iz uzoraka koje je predložila tvrtka Wilson & Son iz Bannockburna, čiji su vlasnici enormno zaradili.

Manifestacija je doživjela svjetski uspjeh i tako je kilt postao autentična, tradicionalna škotska nošnja.

Stvaranje gorštačke tradicije preživjelo je, dakle, preuzimanje irskih i flandrijskih elemenata koje je preoblikovao Englez, a predstavljeni su kao drevni i potpuno škotski u modernom razdoblju te su poslužili za izgradnju „škotskosti“ kao opreke engleskom identitetu.

Iz tekstova: H. Trevor-Roper, *L'invenzione della tradizione: la tradizione delle Highlands in Scozia*, u E. Hobsbawm i T. Ranger (ur.), *L'invenzione della tradizione*, Einaudi, Torino 1987.

Ta se zamisao proteže cijelim djelom Malinowskog koji, premda snažno ističući da je svaka kultura jedinstvena, u isto vrijeme tvrdi da sva društva pokazuju zajedničku racionalnost koja se temelji na odgovoru na opće potrebe.

Upravo će istraživanje Malinowskog biti nadahnuće Maussu za njegov *Esej o daru* u kojem će navesti *kulu* kao jedan od ključnih primjera teorije reciprociteta, prema kojoj dar općenito nije dobrovoljna, nego obavezna društvena institucija.

Kula tako postaje „totalna društvena činjenica“*, odnosno, činjenica koja uvjetuje, oko koje se odvija cijeli život nekog društva i, posljedično, njezinim proučavanjem možemo razumjeti sve o tom društvu.

Iz teksta: B. Malinowski, *Gli argonauti del Pacifico occidentale*, Bollati Boringhieri, Torino 2004.

* Skupina autora, *Emile Durkheim i francuska sociološka škola*, prev. Marija Bašić Ogresta, Zagreb: Naklada Ljevak (2003), str. 430 (op. prev.).

9. Vjerovanje

Ovdje pokušavamo shvatiti zašto mi, ljudi, imamo potrebu misliti da postoji neko više biće, sposobno odgovoriti na pitanja koja si postavljamo.

Priča se da je jednoga dana neki Englez, koji je godinama živio u Indiji, u želji da bolje shvati kulturu te zemlje upitao Indijca kakvo je kozmološko viđenje njegove religije.

„Svijet stoji na slonovim leđima“, odgovorio je Indijac.

„A na čemu stoji slon?“ upita Englez.

„Na kornjači.“

„A na čemu stoji kornjača?“

„Na još jednoj kornjači.“

„A ona?“ ustrajao je Englez, sada već nestrajljivo.

„Nadalje su samo kornjače, sir“, mirno odgovori Indijac.

Na svijetu ne postoji i možda nikada nije ni postojao potpuno ateistički narod. Svako društvo na svoj način zamišlja postojanje kakvog višeg, nadljudskog ili nadnaravnog bića koje živi na udaljenom mjestu. Čovjek je možda jedina životinja koja razmišlja o svom stanju:

Za one koji žele znati više

1. Biti (ljudi)

- M. Aime, *Cultura*, Bollati Boringhieri, Torino 2013.
- D. Cuhe, *La nozione di cultura nelle scienze sociali*, il Mulino, Bologna 2003.
- C. Geertz, *Interpretazione di culture*, il Mulino, Bologna 1987.
- A. Kroeber, *La natura della cultura*, il Mulino, Bologna 1974.
- C. Pasquinelli, M. Mellino, *Cultura. Introduzione all'antropologia*, Carocci, Roma 2010.
- F. Remotti, *Cultura. Dalla complessità all'impovertimento*, Laterza, Roma-Bari 2011.

2. Suživot

- M. Aime, *Comunità*, il Mulino, Bologna 2019.
- M. L. Ariotti, *Introduzione all'antropologia della parentela*, Laterza, Roma-Bari 2006.
- F. Remotti, *Somiglianze. Una via per la convivenza*, Laterza, Roma-Bari 2019.
- Z. Bauman, *Voglia di comunità*, Laterza, Roma-Bari 2001.

3. Komunikacija

- F. de Saussure, *Tečaj opće lingvistike*, prev. Vojmir Vinja, Zagreb: ArTresor, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2000).
- A. Duranti, *Antropologia del linguaggio*, Meltemi, Roma 2000.
- F. Faloppa, *Brevi lezioni sul linguaggio*, Bollati Boringhieri, Torino 2019.
- M. McLuhan, *La galassia Gutenberg*, Armando, Roma 1995.
- D. Nettle, S. Romaine, *Voci del silenzio. Sulle tracce delle lingue in estinzione*, Carocci, Roma 2001.
- E. Sapir, *Cultura, linguaggio, personalità*, Einaudi, Torino 1972.
- S. Turkle, *La conversazione necessaria*, Einaudi, Torino 2018.

4. Gdje i kada?

- M. Augé, *Nemjesta*, prev. Vlatka Valentić, Karlovac: Naklada Društva arhitekata, građevinara i geodeta (2001).
- G. R. Cardona, *I sei lati del mondo, linguaggio ed esperienza*, Laterza, Roma-Bari 1985.
- J. Fabian, *Il tempo e gli altri. La politica del tempo in antropologia, l'ancora del mediterraneo*, Napoli 2000.
- E. T. Hall, *Il linguaggio silenzioso*, Garzanti, Milano 1972.
- F. Lai, *Antropologia del paesaggio*, Franco Angeli, Milano 2000.

5. Rast

- J. Diamond, *Sva naša oružja: zarazne bolesti, čelik i puške*, prev. Miloš Judaš, Zagreb: Algoritam, 2007.